

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора психологічних наук, професора, завідувача кафедри авіаційної психології Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

Помиткіної Любові Віталіївни

про дисертацію **Широких Анастасії Олегівни**

на тему «Психологічні чинники життєвого проектування в юнацькому віці», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 – психологія

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Накреслення планів на майбутній життєвий шлях є досить складним завданням для молодих людей і надзвичайно відповідальним, однак «без проєктної парадигми життя організація ефективної життєдіяльності людини взагалі неможлива» (Дж.Д'юї, 1916). Дослідження різних рівнів проєктності життя дозволяє краще розуміти універсальність та специфіку кожного з них і розробити засоби їхнього удосконалення та цілісного гармонійного функціонування. З огляду на це, дисертаційне дослідження Широких А.О. є надзвичайно актуальним, оскільки спрямоване на вирішення сучасної проблемної задачі: дослідження психологічних чинників життєвого проектування в юнацькому віці. Отже, актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумніву та відображає багаторівневі зв'язки з різними науковими галузями.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Вперше представлено концептуально-методичний підхід до феномену життєвого проектування юнаків через призму психології життєтворчості особистості, що полягає у конкретизації й обґрунтуванні теоретико-методологічних основ процесу реалізації життєвого проєкту особистості юнацького віку; визначено чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, потенційний, недостатньої зрілості та самоствердження. У результаті дослідження авторкою теоретично обґрунтовано та експериментально впроваджено основні результати дослідження у систему професійної освіти, які можуть бути застосовані у практиці психосоціальної роботи з населенням, центрах творчості й соціальної роботи, професійній підготовці фахівців різних спеціальностей в умовах вищих закладів освіти.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Позитивної оцінки заслуговує авторська концепція проблеми життєвого проектування юнаків у контексті психології життєтворчості особистості, що полягає в конкретизації й обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних основ процесу реалізації життєвого проекту особистості юнацького віку; побудовано психологічний конструкт життєвого проектування, визначено його психологічні чинники (ціннісні орієнтації, самовизначення, активність, рефлексія) та чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, потенційний, недостатньої зрілості та самоствердження; встановлено сензитивний період процесу життєвого проектування – юнацький вік.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Грунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (195 найменувань, з них 8 – іноземними мовами), змістовними додатками. Це дало змогу дисертантці розробити власну програму психологічного супроводу життєвого проектування юнаків у системі професійної освіти, що може бути застосована в практиці психосоціальної роботи з населенням, професійної підготовки фахівців різних спеціальностей вищих закладів освіти, діяльності центрів творчості і соціальної роботи.

Зауважимо, що дисертація характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, вдалим синтезом теоретичних та емпіричних результатів.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження А.О.Широких містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання. Важливим є також те, що результати дослідження дістали апробацію на науково-практичних конференціях, відображені у 11 публікаціях, серед яких наукові статті опубліковані як у наукометричних виданнях України так і за кордоном. Практичне значення роботи підсилюється впровадженням наукових здобутків в практику роботи зі студентами ряду творчих і соціальних центрів.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивної оцінки заслуговують підтвержені емпірично отримані дані й зроблені на їх основі висновки. Особливої уваги заслуговує розроблена авторкою програма психологічного супроводу, мета якої полягала у створенні психологічних умов для оптимізації навичок життєвого проектування юнаків, що включало посилення здатності до прогнозування авторських життєвих рішень, використання конструктивної стратегії досягнення життєвих цілей, підвищення сенсожиттєвої активності, досягнення високого рівня рефлексивності. Програма супроводу передбачає використання різноманітних сучасних методів, серед яких – нарративізація, казкотерапія, діалогічні бесіди, каузометрія, презентації життєвих проектів юнаків, інтерпретація проєктивних малюнків, аналітичний діалог.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом.

Дисертація складається з анотації, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі чітко представлений науковий апарат дослідження, визначено завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно вибудовуються зі змісту основної частини дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади проблеми життєвого проектування в юнацькому віці» розкрито основні положення загальної методології дослідження, представлено результати аналізу концептів «життєве проектування», «життєвий вибір», «життєвий простір» у психологічних дискурсах. Способом життєпроекування визначено побудову власного життєвого світу особистості, складовою якого є життєвий простір, а механізмом життєпроекування людини – життєвий вибір.

Глибокий аналіз літератури дозволив визначити послідовність етапів життєпроекування: створення моделі життєвого проекту (самовизначення у різних аспектах життєдіяльності), планування (як єдність життєвих стратегій і перспектив), втілення життєвого проекту на підставі самоперетворення й самотрансценденції (самоактуалізація та життєтворча активність. Відповідно, складовими життєвого проектування є: смисложиттєвий пошук, життєві цілі, життєві плани, життєві перспективи, життєві стратегії.

Системний опис життєпроекування особистості як цілісного об'єкта дозволив визначити його провідні психологічні чинники: ціннісні орієнтації, самовизначення, активність, рефлексія; чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, потенційний, недостатньої зрілості та самоствердження.

У другому розділі «Експериментальне дослідження особливостей життєвого проектування в юнацькому віці» констатовано наявність численних кореляційних зв'язків між показниками й окремими характеристиками. Вказані тенденції засвідчили: 1) психологічний простір життєвого проектування має складну системну будову, характеризується взаємозв'язком та взаємопроникненням різноспрямованих показників здатності до прогнозування, прийняття життєвого вибору, стратегії життєвого рішення та досягнення життєвих цілей, здатності до самодетермінації, сенсожиттєвих орієнтацій, рефлексивності; 2) запропонований діагностичний комплекс досить повно репрезентує простір психологічного конструкту життєпроекування.

У результаті факторного аналізу було виділено чотири фактори: сенсожиттєва активність, прогнозування життєвого рішення, ціннісна установка життєвої цілі, рефлексивність. Означені фактори емпірично підтвердили теоретичні побудови конструкту життєпроекування, відобразили особливості змісту діагностичного комплексу методик. Визначено вихідний рівень саморозвитку особистості респондентів як середній, що засвідчило необхідність розробки й впровадження психологічного супроводу процесу життєвого проектування юнаків.

У третьому розділі «Психологічний супровід життєвого проектування юнаків у системі професійної освіти» репрезентовано програму психологічного супроводу життєвого проектування юнаків, метою якої було створення психологічних умов для оптимізації навичок життєвого проектування юнаків, що передбачає посилення здатності до прогнозування авторських життєвих рішень та використання конструктивної стратегії досягнення життєвих цілей, підвищення сенсожиттєвої активності, досягнення високого рівня рефлексивності. Програма психологічного супроводу життєпроекування юнаків передбачала тренінгові заняття у межах чотирьох визначених блоків. В групу, що піддавалась

формульованню експерименту було відібрано 40 юнаків, що на період експерименту навчались у ВЗО. Формульований вплив здійснювався у вільний від навчання час протягом другого семестру 2018-2019 навчального року на базі Рівненського державного гуманітарного університету. За підсумками контрольного експерименту в експериментальній групі за більшістю показників діагностичного комплексу спостерігалася позитивна динаміка числових даних. Означену динаміку можна розглядати як підтвердження ефективності формульованої частини експерименту та гіпотез дослідження в цілому.

Дисертацію можна вважати завершеною науковою працею.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів Широких А.О., відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У теоретичному розділі дисертаційної роботи (ст. 68) у структурі життєпроекування були визначені компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний, мотиваційно-прогностичний, рефлексивний, які потім у експериментальній частині не були використані дисертанткою, то з якою метою розроблялися?
2. Представлена психологічна модель життєвого проєкування особистості (ст. 38) виглядає дещо спрощено. На наш погляд, модель була б більш повною, якби була представлена пізніше (в другому розділі) та містила розроблені авторкою вікові етапи життєвого проєкування, диференціацію за визначеними особливостями, визначеними чинниками тощо.
3. У другому розділі авторка зводить разом показники і чинники життєпроекування (табл. 2.15) і досліджує їх на усіх рівнях констатувального експерименту. На нашу думку, це не одне й те ж, тому потрібно було б більш конкретно відокремити показники життєвого проєкування від чинників, які на них впливають.
4. У дисертаційній роботі зустрічаються орфографічні помилки, та неточності в структурі оформлення.

Однак, висловлені зауваження та побажання мають переважно дискусійний характер, не є принциповими та суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. У цілому вони не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної роботи А.О. Широких, яка виконана на високому науково-практичному рівні.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні положення й результати дисертації відображено в 11 публікаціях, в тому числі: 3 у фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – у закордонному періодичному виданні, 2 – у виданнях, що індексуються у наукометричних базах, та 5 – збірниках матеріалів результатів конференцій.

10. Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація «Психологічні чинники життєвого проектування в юнацькому віці», є завершеним, самостійним дослідженням, що відповідає чинним вимогам до дисертації такого рівня (пп. 10–12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.), а її авторка Широких Анастасія Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Офіційний опонент
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри авіаційної психології
Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

